

AZ ERDÉLYI HÓDOLTSÁG ÉS VÉGVÁRAI.

(Harmadik közlemény.)

A hunyadi törököknek adószedésen kívül egyéb felhatalmazásuk nem lévén, a fejedelem januárius végén Szilvási Bálintot Váradra küldte,¹ a függő kérdésekre vonatkozó tárgyalások mielőbbi foganatosítása érdekében. A pasa a javasolt eszmétől nem is idegenkedett² s megbizottait a maga részéről haladéktalanul megnevezte, de egyúttal jelezte álláspontját is, úgy a területi elhelyezkedés, mint a hódoltsági megyék adózásának kérdésében. «Azt kglmetek jól tudja — írta febr. 10-én az erdélyi biztosoknak — hogy az mely falukat, városokat veg Várad várához beirtak, azokat kiket maga hatalmas császár számára irtanak, kiket passának, zamiaknak, spahiaknak, azok azért szolgálják hatalmas császárt.» A bizottság tehát azok behódolását és adózását — «kik közül Gyalu városa is fel vagyon írva», ne akadályozza s akkor «szent a békesség».³ A Piri-fele defter alapján azonban nem jöhetett létre megegyezés, nemcsak azért, mert adatai ötletszerűek voltak, hanem azért is, mert végrehajtása esetén Erdély területének legnagyobb részét kiszolgáltatta volna a török túlhatalomnak. A febr. 14-én megkezdődő somlyai tanácskozás tehát a közös tárgyalási alap hiánya miatt már kezdetekor sem ígérkezett eredményesnek. «Tovább való hódoltatást kívánnak — jelentették az erdélyi biztosok — mely dolog úgy látjuk, az mi dolgainkat annyira megakadályozza, hogy még csak discursusban is vélek az szükségesebb dolgokrul — alig hisz-

¹ Kapi György 1675 febr. 8-iki lev. U. o. V. 316. l.

² Szilvási febr. 6-iki levele a deputatusokhoz. Törökmagyarkori Államokmt. VII. 554. l.

³ Törökmagyarkori Államokmt. VII. 555—57. ll.

szük — hogy ereszkedhessünk»; viszont valószínűnek látszott, hogy merev ellenszegülések könnyen felidézhet újabb bonyodalmakat.¹ A következő napokon tartott értekezletek folyamán valóban ki is tűnt, hogy a váradiai a hódoltató törekvéseket korlátozó kolozsvári egyezség érvényességének nyílt megtagadásával, voltaképen «Gyalunak és több eddig holdolatlan helynek megholdolását» sürgetik,² úgy hogy a deputatusok Paskó Kristófot febr. 17-én kénytelenek voltak Váradra küldeni azzal a megbizottsággal, hogy a pasával a kolozsvári egyezséget kizárólagos tárgyalási alapul elfogadtassa s a Piri-féle deftert lehetőleg mellőztesse.³ Paskó követsége azonban sikertelen volt; a váradai pasa a defter szoros végrehajtását immár elodázhatatlan feladatának tekintette s ennek következtében Apaffi biztosait a tárgyalások ideiglenes megszakítására utasította, a török követelések elbírálását magának, tanácsának és a legközelebbi országgyűlésnek tartván fenn.⁴

A tanácsosok a helyzet komolyságának tudatában a török követeléseket legalább részben teljesítendőnek vélték. Bethlen János pl. Biharmegyét teljesen átengedhetőnek tartotta, míg Középszolnok- és Krasznamegyét Somlyó kivételével, közös birtokokként kívánta tekintetni; sokkal bonyodalmasabbnak látta azonban a tulajdonképeni erdélyi megyék birtoklásának kérdését. «Ha az ember — úgymond — falunként akar alkudni vélek, ők az falukot amaz rossz teftel szerint számlálják, majd Beszterczéig mind oda esnek az faluk, azok között Dés, Gyalu is. Déssel együtt bekap az aknáknban, azzal együtt odavész az portusnak minden jövedelme, mely nélkül az adó kitelését ne remélje senki.» Gyaluval viszont «fejedelmi lakóhely vész el, mely nélkül Erdélyt soha senki sem birhatja.» Bethlen szerint a törökökkel formálisan alkudniok kell s erre czélszerű lenne Bánffy Dénes készpénzhagyatékát felhasználni, sőt «esztendőn-

¹ 1675 febr. 15-ki jelentésök. Törökmagyarkori Államokmt. 317—19. ll.

² 1675 febr. 19-iki jelentésök. U. ott V. 319—20. ll.

³ Febr. 17-iki utasítása. Szilágyi S.: Vértanúk etc. 488—89. ll.

⁴ A deputatusok 1675 márcz. 3-ki jelentése. Törökmagyarkori Államokmt. V. 322—23. ll. V. ö. egyébként Erd. Orsz. Eml. XVI. k. 6—7. ll.

ként való honorárium fizetése»-t is kilátásba helyezhetik, ha a váradiak a most javasolt területi elhelyezkedéshez hozzájárulnak.¹ Bethlen a tárgyalások sikertelensége esetén kész volna a désaknai sóbányák elsüllyesztésére is, mert meggyőződése szerint «ugy az török sem kapna annyira rajta».² A májusi (25 — június 23.) gyulafehérvári országgyűlés azonban, melytől a váradi pasa külön követtséggel sürgette az öt vármegye dézmáját, a követelést elutasította,³ kijelentvén, hogy az erdélyiek a jó szomszédságot mindenkor készek fentartani, de csakis a kolozsvári egyezés alapján, melynek megváltoztatása semmivel sem indokolható. Természetes egyébiránt, hogy «ha egyiket fel akarják rúgni, másikat is csak hasonlóképen tartanak meg.»⁴ Az országgyűlés egyidejűleg portai követeit is tájékoztatta a határkérdésben beállott újabb fordulatról, főleg arra híván fel figyelmüket, hogy a mennyiben «az váradiak emberek, vagy levelek által» panaszt emelnének Erdély ellen, ők «minden utakonmódokon megelőzni» igyekezzenek, de újból megküldendő utasításukig közvetlen tárgyalásokat senkivel se kezdjenek.⁵

A váradiak azonban a porta beavatkozását egyelőre nem vették igénybe;⁶ de midőn november folyamán megújított követeléseket a rendek ismételten visszautasították,⁷ Apaffy ellen sürgősen panaszt emeltek, vádolván, hogy miatta «dézmájukat az holdoltságon fel nem szedhetik». A porta erre külön követel figyelmeztette a fejedelmet, hogy «az végbeliekkal igazit-

¹ 1675 márczius 9-ről. Törökmagyarkori Államokmt. V. 326—27. ll.

² Márczius 19-ki véleményes javaslata. U. ott V. 328—29. ll.

³ Belényesi István országgyűlési tudósítása. Erl. Orsz. Eml. XVI. 170—71. ll. és 15. l. Törökmagyarkori Államokmt. V. 337—38. ll.

⁴ Minuta Daczó János kapitihához június végéről. Törökmagyarkori Államokmt. V. 340. l.

⁵ Közölve június végéről. Törökmagyarkori Államokmt. V. 338—41. ll.

⁶ V. ö. Daczó János kapitihá 1675 július 22. és 27-iki jelentéseivel. U. ott V. 349. és 351. ll. E jelentések szerint csupán egy váradi török emelt panaszt a portán a miatt, hogy a belsőszolnokmegyei Buzamező község behódolását földesura nem engedélyezi.

⁷ Apaffi utasítása Daczónak 1675 decz. elejéről. Törökmagyarkori Államokmt. V. 361. l.

tassa . . . az dolgot,»¹ de minthogy Apaffy igazolni tudta, hogy jelenleg tulajdonképen csak a váradiak hatalmi túlkapasáiról lehet szó, kik a kolozsvári egyezség ellenére Erdély területe jelentékeny részének behódoltatására törekednek,² a lengyel háborúval elfoglalt porta helyet adott a fejedelem indokolt jelentésének, sőt ígéretet tett arra nézve is, hogy a váradi pasát, ki egyébként «ennek előtte lévő hódoltságnak állapotját nem tudta,» utasítani fogja, hogy «illetlen dolgokat szüntessen».»³ A döntés Erdélyben megnyugvást keltett ugyan, mind a mellett a magyarországi bujdosók küzdelmével⁴ kapcsolatosan, melyben Erdély tényleges szerepet követelt magának, védelmi intézkedések foganatosítása sem látszott feleslegesnek. Bethlen János szerint ugyanis «hogy ha a váradiakkal való dolog függőben fenmarad» s azzal egyidejűleg «a magyarországi dologhoz kellek akármilyen formában nyúlni, oly tumultust csinálhat a váradi vitézeknek az hódoltság felől való kijövése, hogy az egész dolognak esze vész miatta».»⁵ Apaffy ezen eshetőség tekintetbe vétele alapján utasította is Teleki Mihály kővári és huszti kapitányt, hogy ha a váradiak Kővár, vagy Dés környékén hódoltatni akarnának, a somlyai és kolozsvári kapitányokkal egyöntetűen szervezze az ellenállást, «ha különben nem lehet, fegyverrel is.»⁶

Kisebb jelentőségű határsértésektől eltekintve⁷ egyébként, a területi elhelyezkedés ettől fogva lényegileg változatlan maradt, bár a váradiak időnkint meg-megkísérelték Erdély joghatóságát

¹ Brankovics György jelentése 1676 januárus 19-ről. U. ott V. 364—65. és januárus 27-ről Erd. Orsz. Eml. XVI. 258. l. V. ö. Mehemed jenei pasa februáriusi levelével. Törökmagyarkori Államokmt. V. 367. l.

² 1676 febr. 26-ki levele a nagyvezérhez. Erd. Orsz. Eml. XVI. 260—62. ll.

³ Brankovics 1676 ápr. 6-iki jelentése. Törökmagyarkori Államokmt. VII. 571. l.

⁴ Angyal Dávid: Thököly Imre I. 130. s köv. ll. Erd. Orsz. Eml. XVI. 32. s köv. ll.

⁵ Bethlen János votuma 1676 márcz. Erd. Orsz. Eml. XVI. 270. l.

⁶ 1676 ápr. 28-ról. Erd. Orsz. Eml. XVI. 278. l.

⁷ V. ö. Rhéley Ferencz kolozsvári főkapitány 1676 okt. 29. és nov. 2-ki jelentéseivel. Törökmagyarkori Államokmt. VII. 584—86. ll.

a hódolt részekben korlátozni,¹ sőt jogigényeik elismertetését készek voltak diplomáciai útra is terelni.² A Thököly Imrétől irányított mozgalmak,³ nem sokkal utóbb a Béli-féle forradalmi törekvések⁴ előtérbe nyomulása azonban a most már politikai súlylyal alig bíró határügyeket a napi rendről egyelőre leszorították. Igaz ugyan, hogy a fejedelem a megújuló hódoltató kísérletek kapcsán állandóan sürgette a határok kiigazítását és a kolozsvári egyezés betartását,⁵ de mindig a nélkül, hogy a «sanczoltatások és a sok kárban lévő egy-néhány rendbeli adóztatások» török részről megszűntek volna.⁶ A helyzet a rendszerré váló hatalmaskodások és erőszakoskodások természetes következményeként idővel annyira kiélesedett,

¹ Így 1677 elején azzal a követeléssel állottak elő, hogy «az biharmegyeiek Erdélyhez semmit ne adózzanak.» (Apaffi utasítása 1677 febr. 2. Erd. Orsz. Eml. XVI. 357. l.) Ugyanazon év nyarán pedig Belsőszolnokmegyében hódoltattak. (Olasz Ferencz 1677 jún. 14-iki lev. Törökmagyarokori Államokmt. V. 125—26. ll. Azonfelül Dési Ferencz 1677 okt. 28-iki levele Buzamező behódoltatására. U. ott V. 464—65. ll.)

² Olasz Ferencz 1677 szept. 7-iki levele. Törökmagyarokori Államokmt. V. 446. l.

³ Angyal Dávid: Thököly Imre I. 144. s köv. ll. Erd. Orsz. Eml. XVI. 52. s köv. ll.

⁴ Deák Farkas: Uzoni Béldi Pál. 168. s köv. ll. Erd. Orsz. Eml. XVI. 60. s köv. ll. az irodalommal.

⁵ «Az határ állapotját peniglen az mi nézi, mindenekefelett azon kell igyekezni, hogy Kolos-, Doboka- Belsőszolnokvármegyékből az mely rész holdol Váradhoz, az alól felszabadéttassék. Kraszna- és Középszolnokvármegyék holdolása jobb karban állittassanak. azonkívül is ha mi részt Erdélyhez szakasztathatnának, ő kglmek abban munkálkodjanak. Utóljára az váradiaknak contractusok ellen rendkívül való saccoltások, naponként öregbedő hódoltatások, adójok felszedésének idején feles vitézeknek szegény embereken való élődések, hogy megorvosoltassék, . . . szorgalmatoskodjanak. Utóljára az váradiaknak contractusok ellen rendkívül való saccoltatások, naponként öregbedő hódoltatások, adójok felszedésének idején feles vitézeknek szegény embereken való élődések, hogy megorvosoltassék, . . . szorgalmatoskodjanak ő kglmek.» Apaffi utasítása a Béli-féle mozgalom alkalmával 1678 febr. 28-ról. Törökmagyarokori államokmt. V. 509. l. A követek jelentése április 27-ről egyszerű másolatban gr. Bethlen Gábor keresdi levéltárában.

⁶ L. pl. az erdélyi megyék postulatumait 1678 okt. 1-ről. Erd. Orsz. Eml. XVI. 574 -75. ll.

hogy Apaffi a budai pasánál is kénytelen volt felszólalni, arra figyelmeztetvén őt s egyidejűleg a váradi pasát is, hogy bár Erdély a kolozsvári egyezséget mindenkor tiszteletben tartotta s annak érvényességét jövőben sem akarja kétségbevonni, de viszont a fejedelemség határait «efféle kóborlók ellen megoltalmazni» kötelességének ismeri, «s ha mi következik belőle... (a váradiak) magoknak tulajdonítsák».¹

Apaffi fenyegetéseinek azonban senkisémmel tulajdonított különösebb jelentőséget; a porta az Erdély részéről alkalmilag megújuló panaszokról hivatalosan tudomást sem vett s így szükségét sem látta annak, hogy hódoltsági vezéreinek a területi elhelyezkedés kérdésében utasításokat adjon. De mikor a határsértések tervszerű megismétlődése az északnyugati részekben s a hódoltsággal érintkező keleti határvonalak mentén² a fejedelemséget a fegyveres önvédelemre valósággal reákényszerítette,³ a porta azonnal teljes elégtételt követelt, mert különben Apaffi «a hatalmas és győzhetetlen padisah ő felsége kegyelmére» nem számíthat.⁴ A fejedelem kísérletet tett ugyan arra nézve, hogy a felelősséget magáról és katonáiról elhárítsa, mentegetőzéseinek azonban a porta nem adott hitelt, sőt követeit is fogságra ve-

¹ 1679 július 15-ről. Törökmagyarkori Államokmt. VI. 60—62. ll. A váradi pasának júl. 20. körül. U. ott VI. 63. l.

² «Az erdélyi birodalomban pedig, hatalmas császár ős országában ottan-ottan incurrálnak és rabolnak, hasonlóképen Jenő és Karánsebes felől, az mint ennek előtte az határ mindkét részről állandóképen igazításban vétetett volt az fényes porta parancsolatjából, az határdombokat bontogatják s beljebb hányják, keresik az veszekedést és okot szolgáltatnak reá.» Apaffi 1679 aug. 27-iki levele. Törökmagyarkori Államokmt. VI. 65—66. ll.

³ «A fejadó behajtása végett Váradról kiküldött moszlim harezosok a szentjóni vár és Ábrám nevű falu, valamint a Somló nevű khász és Csehi nevű timár falu közt eső két palánkból Horvát János nevű gonosz vezérük alatt reájuk rohant négy zászlóaljnyi átkozott rabló által megtámadtattak. És e véres verekedésben moszlim részről huszonkét halott, a szentjóni várórség részéről pedig négy halott esett el.» A nagyvezér 1679 szept. 28-án kézbesített leveléből. U. ott VI. 70.

⁴ A nagyvezér id. leveléből. U. ott VI. 71. l. A részletekre l. Mamuca della Torre 1679 szept. 27-ki jelentését. Erd. Orsz. Eml. XVII. 71—72. ll. és u. ott XVII. 5—6. ll.

tette, harmincz napi haladékot engedélyezvén a rendeknek megnyugtató elégtétel adásra.¹ Az 1680 januárius 12-iki segesvári országgyűlés tizenöt tagú delegációra bízta a békés megegyezés módozatainak megállapítását,² mely végre akként döntött, hogy a fejedelem szedessen össze több, halálra ítélt gonosztevőt, öltöztesse azokat katonaruhába s Váradon a pasa szemeláttára végeztesse ki.³ A javaslatot utóbb valóban végrehajtották⁴ s ezzel sikerült újból megnyugtatóniok a portát;⁵ de tagadhatatlan volt, hogy Erdély diplomáciája erkölcsileg ismét vereséget szenvedett, mely annál súlyosabbnak ígérkezett, mert a fejedelemséget a hódoltságiak önkényének kiszolgáltatni látszott. E feltevést a következmények annyiban igazolták is, hogy a váradiak, kik az utóbbi évek alatt a behódolt megyéket «képtelenül való» adózásra szoritották s e miatt a lakosságot sok helyt földönfutóvá tették,⁶ 1680 nyarán egy állítólagos portai rendelet alapján a nyugati megyék hódolt községeitől a kolozsvári egyezés ellenére nem harácsot, hanem csakis dézmát szedtek; s jóllehet a portán efféle rendeletről mitsem tudtak,⁷ a sérelmek orvoslásával még sem gondoltak s így Apaffi a területi elhelyezkedés kérdésében egyedül a váradiakkal való békés megegyezés megkísérlésére volt utalva. A pasa azonban alig volt hajlandó az erdélyiekkel határügyekben tárgyalni⁸ s midőn végre szept. 30-án az erdélyi⁹ és a török biztosok Somlyó várában ta-

¹ A portai követek jelentése 1679 decz. 10-ről. Erd. Orsz. Eml. XVII. 68—69. ll.

² Art. I. Erd. Orsz. Eml. XVII. 76—77. ll.

³ V. ö. Apaffi 1680 febr. 19-ki rendeletével Teleki Mihálynak. Erd. Orsz. Eml. XVII. 83. l.

⁴ Cserei Mihály hist. 113. l. Szilágyi S.: Az erdélyi hódoltság végvárai. Rajzok és tan. II. 169. l.

⁵ V. ö. Erd. Orsz. Eml. XVII. 9—10. ll. részletesebben.

⁶ Krasznamegye rendeinek 1680 febr. 5-ki felterjesztése. Törökmagyarkori Államokmt. VI. 80. és 82. ll.

⁷ Kezeli András 1680 szeptemberi jelentése. Erd. Orsz. Eml. XVII. 118—119. ll. és n. ott XVII. 18. l.

⁸ Apaffi 1680 szept. 21-ki levele. Törökmagyarkori Államokmt. VI. 99. ll.

⁹ Utasításuk, melynek lényege az, hogy a legutóbbi, előttem tartalmilag ismeretlen, egyezés pontjai enyhíttessenek, 1680 szept. 19-ről. Erd. Orsz. Eml. XVII. 128—29. ll.

nácskozásaikat megkezdhették, megállapodni egyáltalában nem tudtak.¹

A határ- és adószabályozás megállapításának bizonytalan időre való elhalasztásával a függő kérdések természetesen korántsem voltak elintézve. A helyzet annyira ki volt már élesedve, hogy Erdély és a hódoltság viszonyát valamilyen formában feltétlenül rendezni kellett, főleg mivel a váradiak követelődzései miatt² komolyabb következményű politikai bonyodalmak voltak keletkezőben. Apaffi azonban, tekintettel az I. Lipót ellen folytatott magyarországi küzdelemre, másfelől pedig az athname kieszközlését célzó portai tárgyalásokra, kerülni óhajtott minden összeütközést s ezért a hódolt megyék közjogi helyzetét még áldozatok árán is hajlandó volt rendezni. Ennek a felfogásnak tulajdonítható, hogy az 1681 febr. 26-ki nagysinki országgyűlés az 1680 januárius 12-iki segesvári gyűléstől kiküldött határvizsgáló deputatusokkal³ egyértelműen, a hiányosnak bizonyult és gyakorlatban alig alkalmazott kolozsvári egyezség mellőzésére határozta magát, a mennyiben végzéssé emelte, hogy «az Várad szomorú változásával hódolásra jutott faluk dézmáját . . . meg kell engedni, vegyék meg az váradiak». A hódoltsági területen magyar földesúr foglalást nem tehet s földesúri jogon jobbágyaitól hátrálékot nem szedhet; a hódoltsági jobbágyok uraiknak csak «harmadhetenként» tartoznak szolgálattal . . . az mely nyolcz, vagy valamivel több falukat néhai Bánffy Dénes kivett volt hódolás alól», azok a töröknek hódolhatnak és adózhatnak, mivel a váradiak szerint neveik a defterekben előfordulnak. Végül kimondják, hogy Gyalut őrséggel látják el s mivel a váradi pasa egyezkedni nem akar, a portától biztosok kiküldését kérelmezik.⁴

¹ «Az váradi törökkel holmi veszekedéseknek complauatiójára ismét Somlyóba, másokkal együtt; ott volt Teleki is, Mikes is, toto die laborantes, nihil cepimus.» Bethlen Miklós önéletírása. (Szalay kiad.) I. 518. l.

² «A váradiak (a kapucesi pasa jelentése szerint) beküldöttek a fejedelemhez, declarálták magokat többször: az ő jószágokban erdélyi ember ne találtassék, mert esküsznek a nagy Istenre, levágyják.» Paskó Kristóf 1681 febr. 15-ki leveléből. Törökmagyarkori Államokmt. VI. 121. l.

³ Art. I. Erd. Orsz. Eml. XVII. 76. l.

⁴ 1681 márcz. 10-ről Erd. Orsz. Eml. 173—74. ll. Tartalmilag u. ott XVII. 27. l.

A rendek részéről tanúsított engedékenységnak mindössze annyi eredménye volt, hogy Apaffi május végén megnyerte az athnamét, mely többek között a magyar királytól visszafoglalandó magyarországi részeket Erdélynek biztosította;¹ egyébként Erdély és a hódoltsági részek közjogi viszonyában nem idézett elő változást, sőt midőn az őszi hadjárat sikertelen lefolyásának² hatása alatt a porta hangulata határozottan Apaffi ellen fordult, a Thököly érdekeinek szolgálatában álló váradi pasa ismét zaklatni kezdte az erdélyi határokat. Serédi Benedek somlyai kapitány már 1682 februáriusában azt jelentette, hogy «a török minden héten kijár, kergeti a magyar hadakbelieket, valaholott kapja, vágja és Váradra szaporán hordja, az somlyait is az szerint, az kívül bir.»³ Apaffi a sérelmeket ez alkalommal nem hozta ugyan a porta tudomására, de azokra való utalással annál inkább sürgette a határkiigazítást és pedig a Nagyvárad feladásakor megállapított egyezségnek megfelelően. A területi elhelyezkedés szabatos rendezése kétségtelenül elejét vehette volna mindennemű hatalmi túlkapásnak, a porta azonban, mely nagyszabású politikai tervekkel volt elfoglalva, a fejedelem javaslatát nem tartotta időszerűnek,⁴ jóllehet ezzel a hódoltató törekvések jogosságát mintegy elismerni látszott. Határsértések és hatalmaskodások ettől fogva valóban állandóan napirenden voltak. Serédi febr. 23-ki jelentése szerint a szentjóni törökök egy somlyai katonát megöltek,⁵ nem sokkal utóbb egy nagyobb török csapat. «többek háromszáznál», Nagybánya körül rabolt.⁶ Egyidejűleg megváltoztatták a hódoltságiak adózásának módját is; «az régi szokás szerint» ugyanis «Szent-György napja után kezdeték . . . elsöben az császár adóját szedni, azután az ispahiaké és portapénz így következett», most ellenben a spahik «az magok summájokat, társzekerre való költségeket táborpénzeket»

¹ 1681 ápr. 18-ról u. o. XVII. 182. és tartalmilag u. ott XVII. 30. l.

² A részletekre Angyal D.: Thököly Imre I. 242—46. l. és Erd. Orsz. Eml. XVII. 34—37. ll.

³ 1862 febr. 6. Törökmagyarkori Államokmt. VI. 206. l.

⁴ Szilvási Bálint 1682 febr. 16-ki jelentése. U. ott VI. 214. l.

⁵ Közölve Erd. Orsz. Eml. XVII. 263. l.

⁶ Serédi 1682 márczius 2-ki jelentése Erd. orsz. Eml. XVII. 264. l.

követelték s így Serédi szerint a hódoltságiak a császár adóját sem tudják megfizetni, a mi viszont újabb bonyodalmakat fog előidézni.¹

A helyzet az új váradi pasa² alatt sem javult. Eltekintve a szakadatlan portyázgatásoktól s hadikészületek ürügye alatt a hódoltságiakra kirótt rendkívüli szolgálmányok kérlelhetetlen behajtásától,³ új követelésekkel is súlyosbították a jobbágyság helyzetét. Így 1682 tavaszán a váradi törökök harmincezer oka salétrom haladéktalan beszállítását kívánták, «mely térszen harmincezer tallért». Serédi somlyai kapitány szerint azonban kizártnak tekinthető, hogy «ez az szegénység annak szerét tehesse», «mert az salétrom német párton», azaz királyi joghatóság alatt álló területen található, honnan nem is szabad kihozni, «lehetetlen, hogy szerét tehessek.»⁴ Apaffi a követelést ugyancsak teljesíthetetlennek tartván, foganatosítását nem engedte meg; de ezzel viszont a váradiaik nem gondoltak, kik salétrompénz czimén «minden füstre» 152 polturát vetettek ki s «hallatlan keménység»-gel fogtak ezen új adónem beszédéséhez.⁵ Midőn a fejedelem e miatt panaszt emelt a portán, ott akként határoztak, hogy «az mely faluk præcise Váradhoz valók, azokban való dispositio a váradi pasájé; az Erdélyhez való falukban az iránt való dispositioja nincsen neki, ne is contribuáljanak az szegénység».⁶ A portai döntésnek csak abban az esetben lett volna jelentősége, ha egyúttal a területi elhelyezkedés tekintetében is utasításokat tartalmazott volna; a jog-

¹ Serédi 1682 márczius 5-ki jelentése. Törökmagyarkori Államokmt.

² Serédi 1682 márcz. 21-ki jelentése. Erd. Orsz. Eml. XVII. 266. l.

³ V. ö. Serédi Benedek ápr. 6-iki (Törökmagyarkori Államokmt. VI. 226. l.), ápr. 9-iki (u. ott VI. 228. l.), ápr. 16-ki (u. ott 230. l.) ápr. 28-ki (u. ott VI. 231. l.), május 5-ki (u. ott VI. 232—33. l.) és május 18-iki (u. ott VI. 235. l.) jelentéseivel. Azonfelül a debreczeni tanács ápr. 8-ki felterjesztésével (u. ott VI. 227. l.).

⁴ 1682 május 12-ki jelentése. Erd. Orsz. Eml. XVII. 276—77. ll. Azonkívül Rhédey Ferencz május 20-ki lev. Törökmagyarkori Államokmt. VI. 236—37. ll.

⁵ Olasz Ferencz jelentése 1682 nov. 29-ről. Törökmagyarkori Államokmt. VI. 296—98. ll.

⁶ Kovács Zsigmond 1683 januárius 27-iki jelentése. U. ott VI. 306. l.

hatósági határok megállapítása azonban az érdekelt felek értelmezésétől volt függővé téve s így újból vitatni lehetett, mely részek tartoznak «præcise» Váradhoz s melyek egyedül Erdélyhez? A váradiak természetesen a tényleges birtokállapot további érvényességéhez ragaszkodtak s a salétrompénzt a hódolt megyék jobbágyságától mindenütt behajtották.¹ Apaffi ezzel szemben legalább a tulajdonképeni erdélyi részek megvédelmezésére törekedett s a salétrompénz «felszedetését» végső esetben a partiumbeli megyékben hajlandó volt megengedni,² a nélkül azonban, hogy a váradiak ennyi engedménnyel beérték volna,³ kik az «öt holdoló vármegye» lakosságától kegyetlen büntetésekkel és fenyegetésekkel csikarták ki a haditerheken kívül a salétrompénzt is.⁴ Apaffit a helyzet tarthatatlansága ismét arra készítette, hogy jogorvoslásért a portához folyamodjék; a Bécs ostromlására siető nagyvezér azonban a jelentéktelennek tekintett hódoltsági ügyet alig méltatta figyelemre s a döntést a fejedelemnek a török táborhoz való csatlakozásának idejére halasztotta.⁵

A támadó török haderőt Bécs falai alatt ért nagy vereség a török uralmat alapjában megingatta a magyarországi hódoltság keleti felében is. Erkölcsei hatása alól sem a fejedelem, sem az adózó jobbágyság nem vonhatta ki magát. Ennek tulajdonítható, hogy Apaffi a nagyváradí pasától kivetett 43 polturányi új adó⁶ felhajtását egyenesen megtiltotta⁷ s bár a váradiak azal fenyegették a jobbágyságot, hogy «orrotat, füleket elvagdaltják, vagy elviszik és felkarózzák, ha ezt be nem szolgáltatják,»⁸ sőt fenyegetőzéseiket részben be is váltották,⁹ a jobbágyság

¹ Serédi 1683. febr. 9-ki (u. ott VI. 308—9. ll.) és febr. 18-ki (u. ott VI. 313. l.) jelentései.

² Serédi 1683 márcz. 10-ki levele. U. ott VI. 317—18. ll.

³ V. ö. Rhédey Ferencz 1683 ápr. 11-ki levelével. U. ott VI. 321. l.

⁴ Serédi 1683 május 20-ki jelentése. Törökmagyarkori Államokmt. VI. 326. l.

⁵ Kovács Zsigmond levele az eszéki török táborból 1683 június 7-ről. U. ott VI. 334—35. ll.

⁶ A váradí pasa 1684 febr. 18-ki levele. U. ott VI. 385. l.

⁷ Serédi 1684 febr. 20-ki jelentése. U. ott VI. 388. l.

⁸ Serédi 1684 márcz. 6-ki jelentése. U. ott VI. 400. l.

⁹ Serédi 1684 márcz. 7-ki jelentése. U. ott VI. 402. l.

inkább elhagyta lakóhelyét,¹ de nem adózott.² Az új pasa a kérdéses adónem, valamint a füstönként követelt 130 polturányi portapénz³ beszolgáltatásának szükségességét azzal igyekezett ugyan indokolni, hogy «ez nem minden esztendőben kívántatik meg» s a jelen alkalommal kivételesen akarnak adót szedni a császár «végbeli házának épületeire»,⁴ a kifosztott és teljesen elszegényedett lakosság a váradiak időnként megújuló fenyegetései⁵ ellenére sem tudott adózni.⁶

A felmentő keresztény hadtestek diadalmas előnyomulása következtében egyébiránt, az erdélyi hódoltság megyéinek jobbagsága is lassanként kivonta magát a fokozatosan szűkebb területre szorított török hatalom hatásköre alól. De Nagyvárad visszafoglalása (1691) már magát Erdélyt is megváltozott közjogi helyzetben s új kormányformában találta.

IV.

A területi elhelyezkedés tekintetében Nagyvárad bukása (1660) kétségtelenül korszakos esemény. A tulajdonképeni magyarországi részeken kívül Erdély területének jelentékeny része a hódító törekvések áldozatául esett s ez — mint láttuk — meddő politikai bonyodalmakon kívül elsődrendű anyagi források elvesztét is jelentette. A fejedelemség története 1660 óta létért való küzdelemnél egyébnek nem tekinthető, azonban a kielégítő megoldás fokozatosan csökkenő eshetőségeivel. Ez az oka annak, hogy Erdély önálló állami létének végleges megszüntetése, Magyar-

¹ V. ö. Tövissi Dániel 1684. ápr. 20-ki levelével. U. ott VI. 425. l.

² Ali defterdár 1684 június 22-ki levele. U. ott VI. 456. l.

³ Olasz Ferenc 1684 nov. 16-ki levele. (Eredetije gr. Bethlen Gábor keresdi levéltárában.)

⁴ 1684 november 20-ról. U. ott VI. 488—89. ll.

⁵ Pl. 1686 januárius 17-ről. (U. ott VII. 133. l.). febr. 5-ről. (U. ott VII. 138—39. ll.)

⁶ «Három esztendeje a miolta contributiojokat nem praestáltak.» A váradi pasa 1686 ápr. 2-ki lev. (U. ott VII. 157—58. ll.) V. ö. Apaffi 1686 ápr. 6-ki válaszával (u. ott VII. 160—61. ll.) és a váradi pasa 1686 decz. 26-ki levelével. (U. ott VII. 208—209. ll.) Rozsnyai: Tört. maradv. 446—47. ll.

ország területi egységének helyreállítása czimén, I. Lipót kormányának már nehézségeket sem okozott.

A területi elhelyezkedés 1658—60 óta egyébiránt a következőképen alakult:

Hunyadmegye: Nyugati szélén a *Márğa* vize, illetőleg a Vaskapu szolgált határuul,¹ északnyugati részén azonban Zám, Burzsuk, Poganest már 1662 óta hódoltsági községek,² mint a lippai szandzsák tartozékai. Evlia Cselebi szerint «a határ kezdete» Illye váránál található.³

Aradmegye területe 1616 óta teljesen török közigazgatás alatt állott.

Zarándmegye. Az 1671-iki határrendezés alkalmával⁴ a megye addig hódolatlan keleti fele is török joghatóság alá jutott s ennek következtében a hódoltság a tulajdonképeni Erdély határáig terjedt. Területe a jenei és részben a lippai szandzsákhoz tartozott.⁵

Bihar megye: Nagyvárad török kézre jutásával a megye területének túlnyomó része az ujonnan szervezett váradi ejaletbe olvadt, melynek főbb helységei 1665-ben: Papmező, Telegd, Belényes, Sólyomkő, Kereki, Keresztszeg, Szalonta, Sarkad, Adorján, Bajom, Zsáka, Szentjobb, Petrelin.⁶ Az ejalet a sólyomkői, szentjobbi, papmezei és belényesi szandzsákra oszlott,⁷ közülök a szentjobbinak 200,000 akese jövedelme, 7 ziamet és 200 timár birtokosa volt.⁸ A megye északi fele, vagyis Székelyhid tartozékaival, valamint Debreczen, azonban továbbra is megmaradt

¹ 1664: Erd. Orsz. Eml. XIII. 365. l. 1665: Evlia Cselebi: II. 251. l. 1687: Sándor Pál kapitliha naplója. Magy. Tört. Tár. XIX. 164. l. 1700: Erd. guberniumi ltár. 1700 nr. 733. Orsz. ltár.

² 1662 okt. 20. Törökmagyarokori Államokmt. IV. 74. l.

³ Magyarországi utazásai I. 23. l.

⁴ V. ö. dolgozatunk megfelelő l. a részletekre vonatkozóan s a kérdés irodalmával.

⁵ Evlia Cselebi: II. 225. l.

⁶ Az erdélyi rendek 1665 febr. 7-ki térítvénye szerint. Erd. Orsz. Eml. XIV. 92. l.

⁷ Evlia Cselebi: II. 232. l.

⁸ Evlia Cselebi: II. 237. l.

erdélyi hódoltságnak s erdélyi közigazgatás alatt 1685-ig, mikor is királyi joghatóság alá került.¹

Középszolnok- és *Krasznamegyjék* jobbágysága közvetlenül Nagyvárad bukása után már behódolt a váradi pasának,² egyedül Hadad, Somlyó és Cseh várak közeli tartozékaikkal maradtak erdélyi joghatóság alatt.³

Kolozsmegye: A megye területe nem egyszerre, hanem fokozatosan hódolt be Váradra. A pasa a megye községeinek nagyobb részét a Piri-féle defter alapján már 1661 végén követtelte így «Gyalu városát és az több falukat», köztük természetesen a megye számtalan helységét.⁴ Bánffyhunrad és környéke, mely behódolásra 1661 tavaszán is készen állott,⁵ néhány év alatt tényleg adózó területté lett;⁶ utóbb behódolt Kajántó,⁷ Borsá,⁸ Kalotaszeg vidékén három község,⁹ Hévszamos,¹⁰ Dank, Forgácskuta,¹¹ Argyé, Zsobok és Farnos,¹² Kölesmező, Szárdór, Bács¹³ s így az 1687-iki területi elhelyezkedés szerint Sebesvár, Almás és Gyalu kivételével Kolozsmegyének a Hideg-, illetőleg a Kísszamosztól nyugatra eső fele hódoltsági területté lett.¹⁴

¹ Olasz Ferencz 1685 febr. 19-ki levele. Törökmagyarkori Államokmt. VI. 520. U. ott VII. 147. l. Cserei Mihály históriája. 155. l.

² Szalárdy: *Síralmas magy. krón.* 592. l.

³ Evlia Cselebi: II. 239. l.

⁴ 1661 december 2-ről. Törökmagyarkori Államokmt. IV. 12—13. ll.

⁵ Teleki Mihály levelezése. II. 67. és 95. ll.

⁶ Baló 1663 febr. 13-iki jelentése. Törökmagyarkori Államokmt. VII. 436—37. ll. Bánffy Dénes levele 1664 januarius 7-ről. Teleki Mihály lev. III. 6. l.

⁷ Bánffy Dénes és Ébeni István levelei 1664 július 25-ről. Teleki Mihály lev. III. 195—96. ll.

⁸ Erd. Orsz. Eml. XIII. 367. és Bethlen János: *Hist. rer. Transsylv.* I. 190. l.

⁹ Törökmagyarkori Államokmt. IV. 228. l.

¹⁰ 1665. Törökmagyarkori Államokmt. IV. 287—88. ll.

¹¹ Bánffy Dénes 1665 ápr. 13-iki levele. Teleki Mihály lev. III. 459. l.

¹² Bánffy Dénes 1668 május 31-iki levele. Teleki Mihály lev. IV. 308. l.

¹³ Törökmagyarkori Államokmt. V. 162—63. ll.

¹⁴ V. ö. az 1687 nov. 19-iki adórajstrommal, melyből épen az említett nyugati rész községei, melyek hódoltságiak voltak, hiányzanak. Erd. Orsz. Eml. XIX. 235—45. ll.

Dobokamegye: Várad elfoglalása óta szintén a hódoltató törekvések egyik célja, melynek községei közül 1670-ben Váradra adózott: Vármező, Ördökgút, Pósa, Felegregy, Szentpéterfalva, Magyaregregy, Kékesnyárló, Romlott, Somtőifalu (Somróujfalu?), Borsva (Borzova?), Galponya, Rákos, Kendermező, Balázsháza, Kettősmező, Galgó, Tihó, Őrmező,¹ Szentmihály, Kide, Dáll, Milván, Ugrucz, Hidalmás,² Bányika, Ördögkeresztúr,³ Bábucz, Adalin, Drág, Ujfalu, Alsó-Mankács (Macskás?), Csomafája, Bádok, Borsa.⁴ Végül Magyarderzse, Magyarköblös, Pánczélcseh,⁵ Füzes, Alsófüzes, Szentpéter, Felsőtök, Csernek, Paptelke,⁶ 1664 óta Onok, Keesed⁷ és Súlyomkő (Sintjon).⁸

Belsőszolnokmegye: A megyét Szinán váradí pasa Piri defterére hivatkozva, már 1661-ben felszólította behódolásra,⁹ sőt miután Kővár¹⁰ és Lápos vidékén¹¹ lábát megvetette, Dés város adózását is követelte.¹² A Szamos balparti melléke valóban lassanként hódoltsággá alakult, a következő helységekkel: Kodor, Alsó-, Felsőgyékényes, Kecsed, Néma, Széplak, Kérő, Ormány, Girót, Péntek, Szükerék, Pusztásdengeleg, Sajgó, Törpény, Alparét, Kéménye, Szóváros, Kissomkút, Mánya, Pestes, Sinye, Véczk, Tálásfalva, Bezdéd, Kálna, Hosszúmező, Alsócsobánka, Felsőcsobánka, Nagymező, Oszvaj, Gyurkapataka, Záprócz, Bujdos, Vásárhely, Csernek (néha Dobokamegyéhez

¹ Az említett helységek jelenleg Szilágymegye zilahi és zсібói járásában vannak.

² 1682-re Törökmagyarkori Államokmt. VI. 249. l.

³ Ördögfalva néven Törökmagyarkori Államokmt. IV. 142. l.

⁴ Ma Kolozsmegye almási és kolozsvári járásában.

⁵ 1663 óta. Teleki Mihály lev. II. 431. l. Azonfelül Törökmagyarkori Államokmt. IV. 142. l.

⁶ Jelenleg Szolnokdobokamegye csákgigorbói és szamosujvári járásában. A községek nevei Szilágyi: Vértanuk etc. 478—85. ll.

⁷ Teleki Mihály levelezése. III. 47. l.

⁸ Hodor Károly: Dobokavármegye esmértetése. 589. l.

⁹ Kemény János 1661 januarius 12-iki levele. Hadt. Közl. 1892. 432. l. A pasa június 2-iki levele. Törökmagyarkori Államokmt. III. 490—91. ll.

¹⁰ Teleki Mihály levelezése. II. 478. l.

¹¹ Teleki Mihály levelezése. II. 512. és 533. ll.

¹² Apaffi 1664 május 27-iki levele. Törökmagyarkori Államokmt. IV. 117—18. ll.

számítják), Mucsaly (Muncsel-Kishavas), Kiskristócz, Nagykristócz (Kis- és Nagykeresztes), Kislozna, Kőlozna, Kabolapatak, Tormapatak, Zálha, Klicz, Kődmenes, Rogna (Kornislaka), Csömény, Buzamező, Szalonna, Szurdok, Nagylozna, Csáka, Csürfalva, Salamon, Tótszállás, Konkolyfalva, Vád (Révkolostor), Oláhbogát, Körtvélyes, Hagymás, Semesnye, Oroszmező, Közfalu, Fodorháza, Dobracsina, Tőkepataka és Magyarbogát,¹ továbbá Csatány.² A defterben az említett helységen kívül Désakna, Kudu és Kisdebreczen is fel voltak jegyezve,³ de tényleges behódolásukat — úgy látszik — sikerült megakadályozniok.

Kővár vidéke valószínűleg 1663 óta adózott Váradra,⁴ Kővár kivételével; az itteni hódoltsági terület határait azonban nem tudjuk pontosan megállapítani, de valószínűleg a vár tartozékait foglalta magában.

Mármarosmegye déli részének néhány helysége Kővár és vidéke behódoltatásával szintén török joghatóság alá jutott. Így Técső, Visk, Hosszúmező és Sziget jelentékeny adót fizettek a töröknek.⁵

A hódoltság feltartóztatlan továbbterjedése az erdélyi joghatóság rovására, elsősorban a *lakossági viszonyokban* okozott jelentékenyebb változásokat. A török területtel érintkező részek nemessége és jobbágysága tömegesen kereste fel a biztosabb védelmet ígérő erdélyi városokat, hogy új letelepülési helyén a békésebb megélhetési viszonyok helyreálltáig berendezkedjék.⁶

¹ Gyulafehérvári káptalan ltár. misc. eist. III. fasc. 5. nr. 38. (Orsz. ltár.)

² 1669. Erd. Orsz. Eml. XIV. 423. l., hibásan Csatár alakban.

³ Kéri Gergely 1673 okt. 2-iki jelentése. Törökmagyarkori Államokmt. V. 182. l.

⁴ Teleki Mihály 1663 márcz. 22-iki levele. Teleki Mihály lev. II. 478. l. Azonfelül l. az 1667 június 6-iki memorialét. Erd. Orsz. Eml. XVI. 269. l.

⁵ Folyamodásuk 1680 szept. Törökmagyarkori Államokmt. VI. 96. l.

⁶ Béli Pál hívta is a Karánsebes felől menekülőket, „jó helyeket” és kedvezményeket ígervén azoknak; így kilátásba helyezte, hogy a földművelők csak tizedet adnak, az iparosok semmi czéhtől nem függnek; a kik pedig lovon szolgálnak, „paraszti jobbágysággal nem erőltetnek”. Bunyitai V.: Nagyvárad a török foglalás korában. 45. l.

A vidéki nemességnek a városokba való húzódása azonban nem volt nehézségek híján, a mi a városi polgárság szempontjából különben indokolt is. A nemesség — a megváltozott helyzet daczára is — ragaszkodott kiváltságos helyzetéhez s vonakodott a város terheihez való hozzájárulástól, a nélkül, hogy nemesi jogairól lemondani hajlandó lett volna; viszont a polgárság a terhekhez való hozzájárulástól akarta függővé tenni a jogokban való részesedést.¹ Ez magyarázza meg azt a sajtáságos jelenséget, hogy egyes városok, mint Szék, Dés, a nemesség beszivárgását bizalmatlanul fogadták, sőt a lehetőségig korlátozták is, úgy hogy országgyűlésileg kellett az új települők jogi helyzetét szabályozni. Az 1664-iki nagysinki országgyűlés Szék városára vonatkozólag ki is mondta, hogy ha polgárai az «oda confugiált» nemeseket «megbántják, háborítják, vagy köztök nem patiálnák, eo facto privilegiumokat amittálják prima fronte; ha ezen sem tanulnának, in amissionem universorum honorum suorum mobilium convincáltassanak.»² De azért az 1665 májusi gyulafehérvári országgyűlésnek újból határozattá kellett emelnie, hogy a Váradról Désre, Tordára stb. települt nemesség részére «az uratlan pusztaségek» összeírassanak és «számokra lakóhelyül adattassanak», természetesen azon telkek kivételével, melyekre nézve egyes polgárok jogigényeiket kellően igazolni tudják (Art. XXXV.). Az országgyűlés ezen nemeseknek azt is megengedte, hogy «szabadosan mézárszéket és korcsmát tartsassanak» (Art. XXXIX), de viszont a városi polgárságot az esetleges ellentétek kikerülése végett «egyenlő nemesi szabadsággal» ruházta fel, «hadi szolgálatban, törvényeknek kiszolgáltatásában «a vármegyei hatóság alá rendelte (Art. XXXVI.) s egyúttal a nevezett városokat régi kiváltságaik épségben tartásával s a jus regium megadásával, a dézmafizetés alól is mentesítette (Art. XXXVII.).³

¹ A vidéki nemességnek a városokba való húzódásával részletesen foglalkozik Zimmermann Rezső: A nemességnek a városokba való telepedése a XVI—XVII. században. (Nyiregyházi ág. ev. főgymn. 1903—4. évi Értesít. 3—32. ll.) Ism. Századok 1906. 868—69. ll.

² Art. X. Erd. Orsz. Eml. XIII. 286. l.

³ Erd. Orsz. Eml. XIV. 124—26. ll. és Comp. Constit. P. III. tit. XI

A városi polgárok és az új nemesség közt azonban még evek mulva sem szüntek meg az ellentétek, épen a megtelepülés tekintetében. Így Dés városát véve figyelembe, 1671 febr. 24-én «az másunnan idetelepedett becsületes rendek» panaszképen említik fel a magisztratus előtt, hogy «némely, Désre telepedendő böcsületes emberek, midőn tudakoznának uratlan fundusokat és házhelyeket, unadalmas volna tudakozások is, némelyek pénzen vévén fundusokat, contradictióval, prohibitióval s egyéb sinistra prætensiókkal obviálnának és kedvetlenné tették őket.» A hatóság a vizsgálatot elrendelvé, békességet teremtett köztök s a polgárság kijelentette, hogy az 1665-iki országgyűlési végzéseknél engedelmeskedik.¹ A városi hatóságot bizonyára a gyakori kellemetlenségek készítették a városban megforduló idegenek hivatalos ellenőrzésére is. Az 1685 május 6-iki magistratusi határozat legalább akként szól, hogy mivel «az mostani fenforgó állapothoz képest városunkban sok advenák telepedtenek meg, még most is jütön-jünnek», «az kiknek hadnagy uram hire nélkül városunkbeliek szállást adnak, hadnagy uram ő kglme az ilyeneket egy-egy frttal büntesse meg, ezután pedig ő kglmek szállást adni sub poena eadem ne merészljenek».²

Az egyes országgyűlések azonban nemcsak a menekülő nemesség, hanem a «Partiumbul bebujdosott szegény mesteremberek» érdekeinek megoltalmazására is gondoltak. Az 1670 decemberi gyulafehérvári országgyűlés pl. az erdélyi czéheknek megtiltotta, hogy a felvételt kérő menekült iparostól magas felvételi díjat szedjenek, «sőt az mennyivel tartoznának mások, kik ujjólag szoktak beállani az czéhekben, az ilyenektől ad summum csak annak tizedrészét vegyék s még abban is, hogy legyenek kedvezéssel, méltó».³

Art. 5—9. Ezen törvények természetes következménye volt az egyes városok megnemesítése. Dés és Torda 1668. januarius 25-én nyerték nemesi kiváltságukat. (Eredetije Dés város levéltárában.)

¹ 1671 febr. 24-iki határozat. Dés város jegyzőkönyve a város levélt.

² Ugyanazon napról kelt határozat a város jkönyvében, Dés levéltárában. Az utóbbi határozatot 1730 aug. 10-én a magukat nemeseknek valló települőkre is kiterjesztették. (Városi jkönyv.) V. ö. Lukinich Imre: Dés város közléte a XVIII. sz. elején. Dés. 1908. 12—13. ll.

³ Art. XX. Erd. Orsz. Eml. XV. 175. l.

A hódoltságok hatalmi törekvései a behódoltatás veszedelmében forgó északnyugati részekben kivételes *védelmi intézkedések* foganatosítását tették szükségessé. Az 1665 májusi (1—22.) gyulafehérvári országgyűlés ezért a nyugati megyéket katonailag szervezett végvidékké alakította s a most már végvárnak tekintett Kolozsvár védelmére gyalogságot rendelt, míg Almás várában lovascsapatok elhelyezését javasolta.¹ Ugyanekkor a többször fenyegetett Dés város palánkkal való megerősítését is elhatározta² s Béli Pál és Ébeni István tanácsosokat egyúttal arra utasította, hogy a nyugati megyéket védelmi szempontból vizsgálat alá vévén, véleményes javaslataikat terjeszszék a tanács elé. Béli és Ébeni felfogása szerint Almás és Egeres megerősítése mellőzendő, ellenben Valkó és Somlyó várak felépítése stratégiai szükség; a tanács a nevezett várak megerősítését el is rendelte, de mivel a váradi törökök időközben Valkót lerombolták,³ határozattá emeltette a Sebeskörös völgy melléke kulcsául tekintett Sebesvár védelmi állapotba helyezésén kívül.⁴ Cseh várának őrséggel való ellátását.⁵ Így alakult ki azon végvárrendszer, melynek nevezetesebb pontjai: Sebesvár, Kolozsvár, Somlyó, Cseh, Szamosujvár, Dés és Kővár.

A sebesvári, somlyai és csehi várőrségek kezdetben az ujonnan szervezett *kolozsvári főkapitányság* hatósága alá tartoztak. A főkapitány, ki Ébeni István halála után 1666 óta Bánffy Dénes⁶ volt, jelentékeny hatáskörrel bírt. Abban az esetben ugyanis, ha Erdély területén «a végházakon belül» török csapatok adóemelés, adószedés, vagy hódoltatás végett megjelennek,

¹ Art. XXIV. és XXV. Erd. Orsz. Eml. XIV. 119. l. V. ö. Jakab Elek: Kolozsvár tört. II. k. 754. s köv. ll.

² Art. XI. Erd. Orsz. Eml. XIV. 126—27. ll.

³ Bethlen J.: II. 232—37. ll. Bánffy Dénes 1665 aug. 14-iki lev. Teleki Mihály lev. III. 497—98. Paskó Kristóf levele 1665 szept. 15-ről. Törökmagyarkori Államokmt. IV. 263. l. Szilágyi S.: id. tanulm. Rajzok és tanulmányok II. 160. Erd. Orsz. Eml. XIV. 13. l.

⁴ Az 1665. radnóti országgyűlés III—IV. Artic. Erd. Orsz. Eml. XIV. 140. l.

⁵ Az 1665. novemberi gyulafehérvári országgyűlés I. Artic. Erd. Orsz. Eml. XIV. 155. l.

⁶ Erd. Orsz. Eml. XIV. 31—32. ll.

jogában állott a fegyveres ellenállás, a szükséghez képest Aranyosszék, Torda és Enyed városok, a kővári nemesség és a szamosújvári puskások közreműködésével. A kolozsvári őrség és «ott lakos minden vitélő nemes rendek», a főkapitány vagy helyettese parancsára «kötelesek legyenek felülni és az kapitányok, vagy más, ő kglmektól arra ordinált hadviselő személyek mellé minden késedelem nélkül menni és parancsolatjokat minden magok mentegetése nélkül effectuálni.» Az engedetlenek «nemcsak bottal, baltával való megveréssel, hanem az szoros ügghöz képest halállal is» bűnhődhetnek. A nemesség mindamellett csakis a főkapitány személyes vezetése alatt köteles felülni, egyébként «jó zsoldost, vagy szolgát» tartozik maga helyett állítani. A város palánkjainak, hidainak, utainak, kapuinak építése és jókarban tartása a kolozsvári lakosság, a benne tartózkodó külső nemesség és a szomszédos vármegyék kötelessége. A városban lakó vagyonosabb nemesek «az közönséges szükségre» lovat tartani kötelesek, «az kiknek pedig arra való értékek nincsen, hogy lovat tarthassanak, az olyan emberek szablyát, puskát és gyalogembernek való jó fegyvert tartsanak». E tekintetben a főkapitány ellenőrzi őket, ki egyúttal megbízható hirszolgálatról is gondoskodik. Az őrség megválasztása, a hadnagyok, valamint a sebesvári porkoláb kinevezése és megváltoztatása szintén a főkapitány jogköréhez tartozik, ellenben «az kolozsvári főhadnagy és egyéb tiszték állatása» az országgyűléstől függ. A czéhek várvédelmi kötelezettségei továbbra is fenmaradnak. Az 1666-iki gyulafelhérvári részgyűlés «mind-ezeken kívül . . . megemlitett kolozsvári főkapitányt» arra is felhatalmazta, hogy «ha mit az haza javára s megmaradására veszen eszében, libere elkövethessen».¹

Ezen terjedelmes hatáskört, mely azonos a váradi kapitányokéval, Bánffy Dénes halála után szűkebb korlátok közé szorították, illetőleg a borosjenei edictumoknak megfelelően mindössze a megye területén fekvő sebesvári és gyalui várakra és őrségeire terjedt, tisztsége tulajdonképen csak egy évig tart: «annuatim állana» a fejedelem és az országgyűlés «dispositiójá-

¹ Az okirat Erd. Orsz. Eml. XVII. 475—79. ll. V. 5. azonfelül Erd. Orsz. Eml. XVI. 4. l.

ban megváltoztatások, vagy helybenhagyások». Irányelvéül szabják, hogy «az török nemzettel . . . jó szomszédságot» tartson s e tekintetben «minden utakat-módokat elkövessen, úgy mindazonáltal, hogy az felettébb való engedelmességgel se az haza határainak kisebbitésére, hódoltatására, szegénység adójának és terhének öregbitésére út ne nyitassék». Épen azért a hódoltságok hatalmi túlkapásait lehetőleg személyesen s «pro sua prudentia» diplomatai úton korlátozza; fegyveres ellenálláshoz végső szükségben folyamodhatik, de ebben az esetben a fejedelemtől «s tanácsi rendtől az ezen dologra delegált böcsületes hazafiaitól vegyen instructiót». Kötelessége állandóan Kolozsvárt tartózkodni, honnan csak a fejedelem előzetes jóváhagyásával szabad eltávoznia. Működési köre általában véve adminisztratív, tisztsége szorosan katonai jellegű, politikai vonatkozások nélkül.¹ 1675-től kezdve a *somlyai főkapitányság* is önálló hatáskört nyert, nemcsak Somlyó és Cseh várakat, hanem a magyarországi részeket illetőleg is. Az ez évi utasítás szerint rendeltetése voltaképen arra irányult, hogy Középszolnok-, Kraszna-, Bihar-, sőt Békésmegyék «két kard között maradjanak mindkét részről», vagyis a mennyiben lehetséges, a szervezett megyék jobbágyságának adózását Erdélynek biztosítsa, továbbá, hogy a hódoltató törekvéseket lehetőleg korlátozza, úgy azonban, hogy «a török nemzettel való békesség fel ne bomoljék.» Gondoskodnia kellett a várak védelmi állapotáról, felszereléséről s kellő számú őrségről, de katonákat, se beírni, se kiírni, annál inkább tiszteket változtatni, vagy azok helyében másokat állítani ne merészeljen.» Kötelessége a pontos hírszolgálat; joga van a kapitányi széken «mindkét nemzetből álló praesidiariusoknak, lovasoknak és gyalogoknak» törvényt adni 50 frtig, ítéletét azonban megfellebbezhetik; jelentős birói hatáskört nyert azonfelül Bihar-, Középszolnok- és Krasznamegyék peres eljárásaiban is.²

¹ 1675. januarius 2-ről. Erd. Orsz. Eml. XVI. 115—19. és 4—5. ll., hol teendői és hatásköre főleg a városi polgársággal és nemességgel szemben részletesen körülírva olvasható. A «magister vigiliarum» eskümintája 1677-ből Kolozsmegye 1605—1641-iki jegyzőkönyvében található. (Kolozsmegye levéltára.)

² 1675. június 18-ról Erd. Orsz. Eml. XIV. 180—84. és 16. ll. Tört.

A hódoltság keleti irányban való terjeszkedésének korlátozására az 1670 óta kifejezetten végvár jelleggel bíró *Szamosújvár*¹ volt hivatva. A szintén végvárnak tekintett *Dés*² feladata inkább a sóbányahelyek védelme volt; a város egyébiránt a hódoltató törekvések állandó célpontja lévén,³ 1669-től kezdve katonai jelleget öltött, mert polgárai elsősorban katonák voltak. Az 1669-iki constitutio szerint (16. §.) minden városi polgár kötelessége a circálás, kivéven az assessorokat, «minthogy minden véghelyekben mind az éji s mind a nappali vigyázás igen szükséges»; ez olyan közteher, melyet minden polgár vagy személyesen, vagy helyettese által viselni tartozott. A circálás a hat «tizedre» osztott városban tizedenként történt; ha valaki az éjjeli circálástól vonakodnék, 3 frt, ha pedig a nappalitól, 2 frt büntetést fizet; a tizedeseknek kötelességek megtudni s a hatóság tudomására hozni, «kik absentáltak magokat az circálástól.» Ezen kötelezettség alól kivétnek a *kastélyban* lakók, kik nappal teendőik elvégzésére elhagyhatják ugyan a kastélyt, de éjjelre kötelesek visszatérni. «Erre pedig az porkolábnak oly szorgalmatos gondja és vigyázása legyen, hogy vakmerőképen valakik a kastélyban lakók közül az közönséges maga és hazája oltalmából magokat absentálnák, az hadnagynak eleibe tudja adni és az ilyenek toties-quoties fl. 1. büntetessenek.» A kastélyban lakókat a nappali circálás nem terheli, viszont azonban éjjelenként a fokokon circálnak.⁴

Tár. 1894. 685—689. II. U. o. a Somlyó és Cseh várak őrségei részére adott fejedelmi edictum is 1675 febr. 23-ról. 689—92. II. Petri M.: Szilágy megye monogr. I. 325—29. II. A somlyai kapitány eskümintája Kolozs megye 1605—41-iki jkönyvében. (Kolozs megye levéltára.)

¹ Erd. Orsz. Eml. XV. 90., 97. és 108. II.

² 1665: XL. t.-cz. Erd. Orsz. Eml. XIV. 126—27. II.

³ 1664: Erd. Orsz. Eml. XIII. 367. Törökmagyarkori Államokmt. IV. 117. l. 1665: Törökmagyarkori Államokmt. IV. 117. l. 1665: Törökmagyarkori Államokmt. IV. 227. l. 1675: Törökmagyarkori Államokmt. V. 326. l. 1676: Erd. Orsz. Eml. XVI. 278. l.

⁴ Dés város jegyzőkönyvében. (Városi levéltár.) Megerősítve 1712 jún. 16-iki, 1717 június 14-iki stb. hatósági határozattal. V. ö. Lukinich I.: id. dolg. 60—61. II.

A védelmi intézkedésekhez sorolhatók végül bizonyos tekintetben a megyei circálások is.¹

A nagy területre kiterjedő védelmi politika foganatosítását elsősorban *gazdasági érdekek* tették szükségessé. A váradi ejalet szervezésével ugyanis kétségtelennek látszott, hogy a törökök az elfoglalt magyarországi részekben végleges berendezkedésre törek-szenek; a rendszerré váló hódoltatások azonban egyúttal arról is tanuskodtak, hogy az új ejalet kimért földrajzi határvonalat nem akar ismerni, sőt joghatóságát mindazon részekre kiterjesz-tené, melyek jövedelmezőség szempontjából súlylyal bírnak. A török hódoltság területi elhelyezkedése következtében a Par-tium és a szomszédos erdélyi megyék népességi és gazdasági viszonyai a XVII. sz. folyamán tényleg kedvezőbben alakulhat-tak, mert épen ezen területek voltak a török uralom elől mene-külő hódoltsági nemesek és jobbágyság új települési helyei. Innen van az, hogy a váradi pasa jövedelmét maguk a török írók is egymillió százezer akéséra becsülték s ugyanez a kerület szerin-tök huszonnétezer piaszter adót szolgáltat be a kincstárnak.² Erdély tehát önként nem mondhatott le ezen jelentékeny anyagi erőforrásokat biztosító országrészekről s ezért törekvése válto-zatlanul oda irányult, hogy hódoltsági jobbágysága adózási kötelezettségét legalább részben teljesítse.

A «kétfelé adózás» ellen azonban mindenekelőtt a török földesurak emeltek kifogásokat, kik az adózó területtől várható összes jövedelmekre igényt tartottak. Boldvai Márton székelyhidi kapitány már 1664-ben azt jelentette Apaffinak, hogy a bihari részekben «az török . . . az dézmálást meg nem engedi»;³ a váradi pasa szerint «kardjával vötte hatalmas császár ez földet» s így a kapitány a jobbágyságot adózásra nem kényszerítheti,⁴ jöllehet, Boldvai azzal indokolta eljárását, hogy így a részeknek Szatmárhoz való behódolását akarja megakadályozni, minthogy

¹ V. ö. belsej-szolnokmegyei circáló bírák utasításával 1680 márczius 9-ről. Magyar Gazdaságtört. Szemle. 1898. 466—69. ll.

² Evlia Cselebi: II. 231—32. ll.

³ Szept. 18-ről. Törökmagyarokori Államokmt. IV. 149. l.

⁴ Boldvai 1664 ápr. 21-iki levele Telekihez: Teleki Mihály lev. III.

azok Székelyhiddal együtt mindig Erdélyhez tartoztak.¹ Szalárdy János e miatt azt javasolta, hogy a fejedelem eszközölje ki, hogy a porta a régi birtokosok tulajdonjogának tiszteletben tartása mellett azoknak kilenczedlést engedjen; ² de ha történt is erre nézve valamelyes kísérlet, az nem járt eredménnyel.³

A török adópolitikának első következménye a részek jobbágyságának teljes elszegényedése volt, a mi természetes is, ha a reájuk kirótt adók nagy számát ismerjük. Krasznamegye rendei 1674-ben pl. a harácson (császár adója) és dézmán kívül a váradiaktól «kigondolt expensák» között a füst-, fa-, széna-, árpa-, vagy abrak-, palánkfa-, deszka- és postapénzt említik, de ezek mellett természetben veteményt, fejős tehenet, mézet és vaját kellett adózniok.⁴ Pontosán megszabott adókulcs hiányában az adó nagysága állandóan változott, de mindig az adózó jobbágyság rovására. Így pl. Dobokamegye hódolt községeinek adózását véve figyelembe, az egyes helységekre nehezedő adóterhek nagysága és különfelesége többszörösen felülmulta a lakosság számát. Többek között pl.

Szentmihály községből 12 személy és 3 füst után a császár adójában 10 frt 80 den.-t, templompénzben 1 frt 80 den.-t, postapénzben 3 frt 60 den.-t, árpapénzben 3 frt 50 den.-t, czövekpénzben 5 frtot szedtek; az íródeáknak egy oka vaj járt 30 den. értékben, török földesurának pedig 70 frt, egy tehen 8 frt értékben, méz és vaj 35 oka (egyenként 30 dénárral számítva, 10 frt 50 d. értékben) és végül deszkapénz. Összesen 113 frt 55 d. Vagy:

Milván helységből 24 személy és 4 füst a császár adójában 14 frt 40 denárt, templompénzben 1 frt 80 denárt, postapénzben 6 frtot, czövekpénzben 4 frtot, fáért, szénáért, vesszőért 3 frtot, a török földesúrnak 200 frtot, 60 oka mézet, vaját 18 frt értékben, összesen 247 frt 20 denárt fizetett.

Dobokamegye 43 hódolt helysége 3127 frt 80 denárnyi összeggel adózott Váradra, a mihez az erdélyi államhatalom

¹ 1664 márczius 23-iki lev. Teleki Mihály lev. III. 78. l.

² 1664 aug. 30-ról kelt levele. Teleki Mihály lev. III. 223. l.

³ Jellemző Paskó 1681 febr. 15-iki jelentése. Törökmagyarkori Államokmt. VI. 121. l.

⁴ 1674 nov. 17-ről. Törökmagyarkori Államokmt. V. 268. l.

részéről kirótt 255 frtnyi adó járulván, a megye hódoltsági részének évi adója: 3382 frt 80 denár.¹ Elviselhetetlen teher még akkor is, ha ez az adó nem változott volna; az adóteher azonban, főleg a Partiumban újabb és újabb címeken folytonosan emelkedett, a nélkül természetesen, hogy a jobbágyság adózási képessége javult volna.

Krasznamegye jobbágysága Nagyvárad bukása után császár adójában egy harács után egy tallért volt köteles fizetni; 1683-ban minden harács után már 5 frt 46 denárt adózott. Ugyanakkor a templom- vagy mecsetpénz falunként 1 frt 80 denár, czédulapénz harácsenként 3 d., gyertyapénz és néhány oka vaj. Portapénz 1 frt 50 d.—2 frt, salétrompénz minden harács után 4 frt 50 d., czövek- és deszkapénz 1 frt. A váradi pasa élelmezésére «buzáért, árpáért, szénáért, fáért minden esztendőben minden falukban vesznek, az faluknak minemiségéhez képest, hol többet, hol kevesebbet, néha 3 frtot, néha 40». A szpahik «mindenekből, valamit a föld terem, dézmát vesznek», így a kerti veteményekből is. A füst-, tűzifa- és szénapénzt is megkövetelték, de «nem a harács rendi szerint», hanem «minden aprólék házakat felszámlálván az faluban, ha cigány lakik benne is», füstönként és pedig 4 frt 50 d.-t. Tyukért minden füst után esztendőnként 24 den., disznóért, «ha csak anyját szopó malacz is», darabonként minden évben 4, 12, 21 pénzt; «az méhtül is, az holott dézma jutt, veszen méhtül 12 den». Minden füst után 2 ejtel vaját és mézet, sőt túró, vagy azok fejében 60 denárt; minden esztendőben a török földesúrnak 1—2 fejős tehenet, vagy azok áraban 25—30 frtot; kötelesek voltak «Váradra szolgálni, szántani, kapálni, tűzifa hordani»; ha «egyik szeklés(?) a másikat kiváltja, avagy ha az szolgálatot elhagyja», 100—150 frtot kellett fizetnie. Ha az adót pontosan a kitűzött határidőre be nem szolgáltatják, a törökök azonnal portyázni kezdenek s 60—80 frtokat «és többet is vesznek» rajtuk. «Ha az faluban valamely gazdaember meghal, bár legyenek maradéki, de minden megholt gazdaemberért egy-egy tehe-

¹ Az egyes községek adózását 1671 decz. 1-ről közli Szilágyi S.: Vértanuk etc. 478—85. ll.

net kíván.» Ha valamely falu határán «emberhalál esik», az illető falun 80—90 frt birságot szed. Kötelesek voltak a jobbágyok társzekereket is¹ adni, azonfelül «vonó marhákat és minden társzeker mellé két-két bérest és annak minden lóruhára fl. 5», s azért, hogy «az császár számára való szekereket, hogy beirták regestumba, mindentől fl. 3». Megfelelő mennyiségű tarisznyát is be kellett szolgáltatniok. Mindezekhez járult a gyakori földesúrváltozás, többnyire adóemeléssel kapcsolatosan s a rendes rablás és hatalmaskodás, a minek az évi értéke *Középszolnokmegyében* — hol az állapotok azonosak voltak — legkevesebb 2000 frtnyi volt. Joggal panaszkodhatták tehát ezen megyék jobbágy lakói, hogy «el kelltek ezen darab földnek pusztulni, mert már az kenyérben is alig ehetünk».² Ily alapon érthető, hogy 1672-ben maguk a törökök 39.723 frt 85 denárba becsülték az öt hódolt vármegyéből nyert jövedelmüket,³ de ez az összeg épen 1672 óta nőtt meg jelentékenyebben.

A hódoltsági részek fokozatos pusztulása az erdélyi rendek előtt is jól ismert tény volt;⁴ innen van az, hogy bár a török joghatóság alatt álló jobbágyok 1663—1665-ig az országos adónak csak ¹ s-át tartoztak beszolgáltatni,⁵ 1666 óta pedig annak felét,⁶ az 1671 márcziusi országgyűlés a kirótt adó befizetését már nem «az vármegyéken lévő szegénység», hanem a földesurak köteleességévé tette.⁷ A megyék 1678-ban «a hódoltságon

¹ 1683-ban pl. 255 szekeret utaltak ki az öt vármegyére. Török-magyarkori Államokmt. VI. 326. l.

² 1683 szept. 24-ről. Tört. Tár. 1894. 697—701. II. V. ö. 1680. febr. 5-ről kelt felterjesztésökkel. Török-magyarkori Államokmt. VI. 80—81. II.

³ Szilvási Bálint 1672 ápr. 18-iki jelentése. Teleki Mihály lev. VI. Erd. Orsz. Eml. XV. 264.

⁴ V. ö. az 1674-iki memoriáléval. Tört. Tár. 1894. 681—85. II.

⁵ 1663: Erd. Orsz. Eml. XIII. 45. l. 1664: U. o. XIII. 292. l. 1665: U. o. XIV. 140. l.

⁶ 1666: Erd. Orsz. Eml. XIV. 190. l. 1667: U. o. XIV. 232. l. 1668: U. o. XIV. 333. l. 1669: U. o. XIV. 402. l. 1670: U. o.: XV. 118. l. Azonfelül Belsőszolnokmegye (Szolnokdobokamegye lt.) és Kolozs megye (Kolozsmege lt.) jegyzőkönyveit.

⁷ Erd. Orsz. Eml. XV. 189. l. Valószínűleg csak erre az esztendőre, kivételesen.

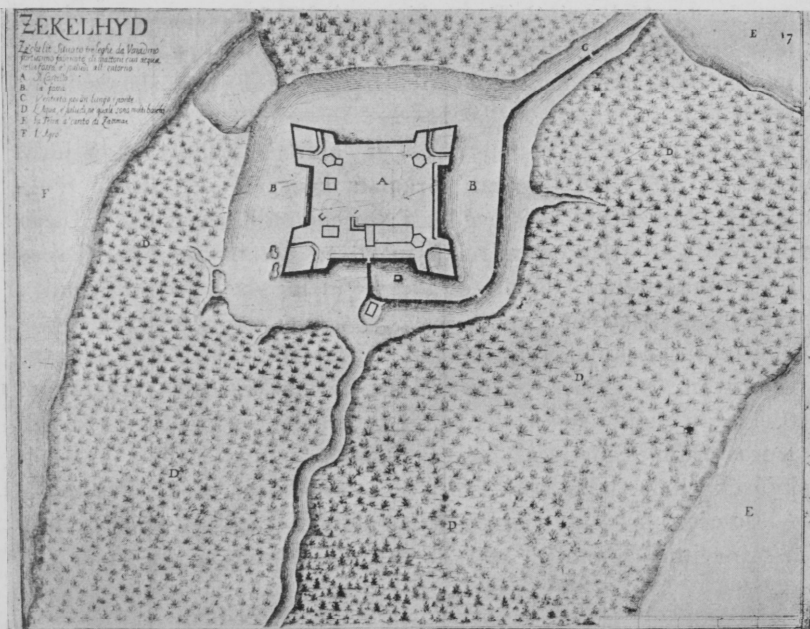
lévő szegények» egy évi adómentességét is kérelmezték,¹ de úgy látszik, a rendek a súlyos pénzügyi helyzetre való tekintetből ezen kérést nem teljesíthették.² 1679 óta egyébként a királyi terület idegen zsoldosaitól is sokat kellett szenvedniök,³ úgy hogy ettől fogva a részek gazdasági jelentőséggel alig bírtak.

Dr. LUKINICH IMRE.

¹ Erd. Orsz. Eml. XVI. 572. l.

² Erd. Orsz. Eml. XVI. 622. l. Az adózók felsorolásánál legalább a hódoltságiak szerepelnek.

³ V. ö. Apaffi 1679 aug. 27-iki levelével. Törökmagyarkori Államokmt. VI. 65—66. ll. 1681 decz. 5-ről. U. o. VI. 180., 184—85. ll. és még számtalan okiratban.

Székelyhid vára.